

Міністерство освіти і науки України
Криворізький державний педагогічний університет
Кафедра теорії і практики початкової освіти

СУЧАСНА ОСВІТА: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Збірник наукових і науково-методичних праць

Випуск 3

Кривий Ріг
2011

ливостей; самооцінювання та суб'єктивне сприймання зовнішніх факторів, які впливають на особистість. Центральним компонентом «Я- концепції», на думку науковців (І. Бех, І. Булах, Л. Долинська, Т. Лисянська та ін.), є самооцінювання особистості. Самооцінювання – це та цінність, значущість, якої надає собі індивід загалом та окремим сторонам своєї особистості, діяльності, поведінки. Вона формується на підставі оцінок оточення, власної оцінки результатів своєї діяльності, на основі співвіднесення реального та ідеального уявлення про себе.

Слід зазначити, що під час формування ІСПД майбутні фахівці набувають професійного рефлексивного досвіду.

Особливе місце у формуванні ІСПД майбутніх вчителів початкових класів, на нашу думку, належить навчальній, науковій, поза навчальній діяльності студентів, навчально-виробничій практиці. Наші спостереження свідчать, що саме активна діяльність під час виконання різних видів роботи дозволяє майбутньому вчителеві найбільшою мірою розкрити свій індивідуальний потенціал, набути індивідуального стилю професійної діяльності.

Висновки. Отже, педагогічна рефлексія є надзвичайно важливим особистісним утворенням, яке сприяє професійному становленню спеціаліста, формуванню ІСПД майбутнього вчителя початкових класів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вульфів Б. З. Педагогіка рефлексии /Б. З. Вульфів. – М.: Педагогіка, 1995. – 274с.
2. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: Навч. посібник /І. М. Дичківська. – К.: Академвмдав, 2004. – 352с.
3. Маралов. В. Г. Основы самопознания и саморазвития /В. Г. Маралов. – М.: Владос, 2004. – 207с.
4. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии /С. Л. Рубинштейн. – СПб.: Питер Ком, 1998. – 688с.
5. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності: Навч. посібник /В. А. Семиченко. – К.: Вища школа, 2004. – 335с.

Талаш І. О.

канд. філол. наук, викладач кафедри теорії і практики початкової освіти КДПУ

ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У статті зроблено спробу проаналізувати сучасні форми виховання національної самосвідомості молодших школярів і запропонувати можливі шляхи удосконалення роботи із формування етноідентифікації учнів початкової школи.

Ключові слова: етноідентифікація; методи виховання; національна самосвідомість; національний символ; форма виховної роботи.

Проблема формування позитивної етнічної ідентифікації як складової національної свідомості особистості належить до актуальних питань педагогіки й психології. Адже, за твердженням науковців, зокрема Жана Піаже, становлення етноідентифікації починається від народження і триває протягом всього життя людини. Дослідження психологів дозволяють стверджувати, що сенситивним періодом для формування національної самосвідомості є шкільні роки, зокрема молодший шкільний вік.

Окремі аспекти виховання учнів загальноосвітніх шкіл на національно-культурних традиціях українського народу розглядалися у працях А. Бойко, Т. Демянюк, П. Ігнатенко, Ф. Канак, О. Ковальчук, Ю. Руденко, М. Стемаховича та інших. Проблему формування етноідентифікації досліджували Т. Грушевицька, В. Крисько, О. Нельга, В. Павленко, Ж. Піаже, О. Садохін, Т. Стефаненко, С. Талгін та інші. Разом із тим, варто зауважити, що на сьогодні ще недостатньо розроблена методика формування національної самосвідомості саме в дітей молодшого шкільного віку. Відповідно, вчителі змушені самотужки долати розрив, що утворюється між теорією й практикою, спираючись передусім на власний педагогічний досвід.

Як свідчить аналіз методичної літератури, найчастіше з метою формування етноідентифікації молодших школярів учителі проводять виховну роботу у формі свята, рідше використовують КВК, вікторини, інші форми роботи. Відповідно, найбільш поширеним є використання репродуктивних і пояснювально-ілюстративних методів, коли учні заучують вірші, пісні, прослуховують етнографічні довідки тощо. Поширеним є використання частково-пошукового методу, але переважна більшість практиків звертається до нього з метою дослідження дерева роду. В окремих школах учителі організовують етнографічні гуртки, основною метою яких – дослідження культури й історії рідного краю. Але такі об'єднання, зрозуміло, не можуть охопити всіх школярів. Усе це вимагає додаткових досліджень складного й багатогранного питання ефективних шляхів виховання національної самосвідомості молодших школярів.

Національна самосвідомість передбачає усвідомлення себе частиною національної (етнічної) спільноти, носієм національних (етнічних) цінностей. Ґрунтується на національній (етнічній) ідентифікації (ототожнення себе зі своєю етнічною спільнотою), вбирає в себе віру в духовні сили своєї нації, її майбутнє, почуття відповідальності перед своєю нацією; уміння осмислювати моральні та культурні цінності, історію, звичаї, обряди, символіку.

Взаємозв'язок і значущість етнічного символу для психіки певного народу вдало передає теорія вірменського ученого А. Налчаджяна, згідно з якою кожен етнічний (національний) символ є згустком певної частини психічного складу етносу. Сукупність етнічних символів виступає як система кодування певної частини етнічного характеру та уявлень етносу про оточуючий світ і про самого себе. Ця система сприяє тому, щоб у стислій формі зберігати та при потребі у невербальному вигляді передавати інформацію.

Відповідно, на нашу думку, саме декодування національної символіки дозволить ефективно формувати в учнів позитивну етноідентифікацію.

У статті ми зробимо спробу розкрити один із можливих шляхів декодування національної символіки на виховних годинах в початкових класах.

Наприклад, проводячи виховну годину на тему «Хліб і рушник – символи України» варто звернутися до глибокого аналізу (зрозуміло враховуючи вікові особливості третьокласників) символів, що вишиваються на них. У даному випадку найбільш доцільно проводити її не у формі свята, а у формі класної години.

Після актуалізації опорних знань, демонструємо зразки вишивки з різних регіонів України і просимо дати відповідь на питання: чим відрізняються вишивки? (колір, характер орнаменту). Потім пропонуємо знайти спільне у поданих зразках (повторюються символи – хрест, ромб, квадрат, у всіх вишивках є червоний колір). Цю роботу можна проводити фронтально, використовуючи елементи методики «Мікрофон».

Учитель нагадує, що рушники виконували передовсім функцію оберегів. Тому сполучення кольорів не є випадковим. На думку наших пращурів, кожен колір мав певні властивості, щось позначав, тому набував у вишивці символічного значення. Можна запропонувати учням скласти асоціативний куц до кожного кольору (чи до більшості кольорів, що є у продемонстрованих зразках), а потім порівняти з тими значеннями, що приписувалися ним здавна. Оскільки, за твердженням етнопсихологів, найбільш рельєфно етнос відчуває свою інакшість, унікальність, коли стикається з культурою іншого, неспорідненого з ним етносу, то учням доцільно запропонувати для ознайомлення ті значення, які приписувалися цим же кольорам східними народами, наприклад, японцями. Це може зробити сам учитель, а можна організувати на класній годині постійне функціонування групи завчасно підготовлених дітей, які за необхідності будуть надавати етнографічні довідки (див. таблицю 1).

Таблиця 1

Символічне значення основних кольорів у різних етносів

	Червоний	Чорний	Білий	Золотий, жовтий
Українці	Любов, сила, здоров'я, влади, символ чоловічої статі, радості життя	Символ землі, її плодючості; скорбота	Чистота, мир	Достаток, урожай
Японці	Відданість, справедливість	Чесність, відвертість	Розум, підступність, скорбота	Потойбічний світ

Спільно з учителем, після порівняння власних асоціацій з тими значеннями, що приписувалися кольорам українцями і японцями, діти доходять висновку про свою ментальну спорідненість саме з українським народом.

Зазначимо, якщо в класі є представники інших етнічних спільнот, їм можна запропонувати розповісти про те, які значення цим кольорам при-

суваються їхнім народом. Це розвиватиме етнотолерантність в учнів, розуміння того, що інакший не синонім поняття «поганій», «гірший» чи «небезпечний». Адже, за твердженням етнопсихологів, на підсвідомому рівні етносприймає інакшість як те, що загрожує його цілісності. Це спрацьовує на підсвідомому рівні, так би мовити, інстинкт самозбереження етносу.

Використовуючи елементи евристичної бесіди, вчитель з'ясовує разом з учнями, що сприйняття кольору формувалося під впливом екологічних, господарських та інших суспільно-історичних факторів. Доцільно учням надати пам'ятку про значення кольорів, що приписувалися їм українським народом.

В орнаменті запропонованих зразків вишивки, як вже спостерігали учні, найбільш поширеними є такі символи, як: квадрат, ромб, трикутник, хрест. Учитель звертає увагу учнів на те, що у зразках вишивках використовуються хрести двох видів (хрест і косий хрест). Можна, застосовуючи елементи методики «Мікрофон», запропонувати учням висловити припущення: що, на їх думку, можуть у вишивках позначати ці фігури? Потім надається етнографічна довідка (див. таблицю 2).

Таблиця 2

Семантика символів українських вишиванок

Назва символу	Значення символу
«Трикутник»	обернений вершиною вгору – знак вогню, чоловічої основи, позитивної енергії, а також триєдності Всесвіту.
«Ромб», «квадрат»	позначають зоряне поле, загальний символ жіночої основи в природі; ситка та решето, що є в квадратах, символізують силу оберега від злих духів, здатність відокремлювати добро від зла.
«Хрест»	знак тривимірного Всесвіту; хрест здатний розширюватися в будь-якому напрямку, отже, означає вічне життя. Вертикаль – лінія небесна, духовна, чоловіча. Це – вогонь. Горизонталь – лінія земна, пасивна, жіноча. Це – вода. Поєднання цих двох стихій символізує життя.
«Косий хрест»	так званий «хрест святого Андрія»; у добу палеоліту – символ Богині неба, знак родючості.
«Баранячі роги»	емблема зеленої рослинності, її пробудження, розквіту весною.
«Сосонка»	зелена травичка, що найпершою з'являється навесні, є провісником весни.
«Сонце»	небесний вогонь, джерело життя.

Варто зазначити, що етнографічна довідка може бути розлогою, містити всі значення символу, легенди й перекази, пов'язані з ним. Наприклад: «півень» – символ сонця, вогню, світла, пильності та войовничості, жертвності. У наших пращурів півень вважався пробудженням життя. Давні слов'яни вважали, що півень – віщий птах. Червоний півень, за повір'ям, охороняє подвір'я. Відомі перекази про те, що червоний півень може показати місце знаходження скарбу. Але, якщо скарб братиме нечестивий чоловік, він спалахне вогнем. У давніх рукописах згадується Кур

(півень), що гребнем торкається небес, а море йому по коліна. Коли сонце виходить з океану, океан починає хвилюватися, хвилі б'ють Кура під ніз'я і він кричить «кукуруку», сповіщає про схід сонця. Цього Кура чують інші півні і теж кричать.

Пам'ятка про значення символів повинна бути стислою, містити лише головні його значення (не більше трьох-п'яти). Це дозволить дітям запам'ятати їх і легко орієнтуватися при декодуванні зразків вишивки. Наприклад: «півень» – символ сонця, вогню, войовничості, оберіг від нечистої сили.

Учитель звертає увагу учнів на символи у вигляді метелика і повітряля, що метелика вважали провісником легкого, спокійного життя для дівчинки, жінки. У давнину люди, милуючись польотом гарних комах, повірялися це тим, що літає душа померлої старшої жінки роду – бабусі (нар. рос. «бабушка» – «бабочка»). Оскільки існували «жіночі» й «чоловічі символи», то, очевидно, і вишивки мали свого адресата – дівчину або жінку, чи чоловіка, крім того, могли розрізнятися й за віковими ознаками.

Учитель демонструє учням ще один зразок вишивки і, після того, як шклярі виокремили символи й отримали етнографічну довідку, просить їх, використовуючи пам'ятки про значення символів, з'ясувати, для кого призначена вишивка. Це завдання учні можуть виконувати індивідуально, однак, на нашу думку, більш ефективно робота відбуватиметься в групах, де учні можуть одне з одним ділитися думками, висувати припущення.

Однак, українці на рушниках вишивали не лише абстрактні символи, а й рослини, птахів і навіть тварин. Учитель демонструє учням зразки вишивок і просить пояснити, що на їх думку можуть символізувати зображені рослини і птахи. Після надання етнографічної довідки, учитель пропонує гру «Декодувальник»: учні розбиваються на групи, які працюють над різними зразками вишивок. Завдання для груп: розшифрувати послання-побажання, зашифроване в символах вишивки. Якщо учні в процесі роботи відчувають утруднення, вчитель може їм надати необхідну допомогу.

Підводячи підсумок роботи, учитель разом із учнями доходять висновку, що птахи і рослини обиралися як символи відповідно до сприйняття українцями оточуючого середовища, під впливом екологічних, господарських факторів. На нашу думку, найбільш ефективно на цьому етапі роботи використати евристичну бесіду.

Знання учнів про значення символів українського народу варто систематично поглиблювати на виховних годинах, присвячених календарній обрядовості, ознайомленню учнів з державними символами України тощо. Наприклад, під час проведення виховної години «Як Україна і сонечко над нами, отак і мама на землі одна», розкриваючи зміст поняття «берегиня» можна також звернутися до рушників, демонструючи учням зразки вишивки. Звертаємо увагу на те, що кольорова гама, особливості зображення символу для різних регіонів України особливі. Перш ніж надати етнографічну довідку про значення цього символу, на нашу думку, також варто використати елементи проблемного викладу, евристичної бесіди.

Таким чином, формування позитивної етноідентифікації, а отже, ефективного виховання національної свідомості учнів можливе за умови систематичного поглиблення й актуалізації вже отриманих знань про сакральний зміст української національної символіки. Учні повинні усвідомити, що український народ має давні традиції, які ґрунтуються на органічному нерозривному взаємозв'язку з рідною землею. При цьому доцільно поєднувати фронтальну й групову форми роботи, надавати перевагу продуктивним методам, давати учням можливість, перш ніж вони почують авторитетну думку дорослого (учителя), розкритися самим, висловити власні припущення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ігнатенко П. Р. Громадянське виховання учнів в умовах українського державотворення / П. Р. Ігнатенко, Н. І. Косарева, В. Л. Поплужний // Рідна школа. – 1996. – № 3.
2. Канак Ф. Українська культура. Етнічні та географічні складові / Ф. Канак, В. Лобас // Віче. – 1998. – № 4.
3. Крысько В. Г. Этническая психология: [учеб. пос. для студ. высш. учеб. заведений] / Владимир Гаврилович Крысько. – М.: Академия, 2004.
4. Нельга О. В. теорія етносу. Курс лекцій: [навч. пос.] / Олександр В'ячеславович Нельга. – К.: Тандем, 1997.
5. Павленко В. М. Етнопсихологія: [навч. пос.] / В. М. Павленко, С. О. Талгін. – К.: Сфера, 1999.
6. Садохин А. П. Этнопсихология: [учеб. для студ. высш. учеб. заведений] / А. П. Садохин, Т. Г. Грушевицкая. – М.: Академия, 2003.
7. Стельмахович М. Г. Теорія і практика українського національного виховання / М. Г. Стельмахович. – Івано-Франківськ, 1996.
8. Стефаненко Т. Г. Этнопсихология: [учеб. пос. для студ. ВУЗов]. – М.: Институт психологии РАН, «академический проект», 1999.

Ступак З. І.

старший викладач кафедри
теорії і практики початкової освіти КДПУ

ВПЛИВ НАРОДНОЇ ПЕДАГОГІКИ НА ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ

У статті розглядається вплив народного досвіду, багатих національних традицій на формування педагогічної культури майбутнього вчителя; описуються психолого-педагогічні умови та шляхи формування педагогічної культури майбутніх фахівців.

Ключові слова: культура, педагогічна культура, народна педагогіка.

Формування майбутнього вчителя починається з вироблення у студентів так званого «вчительського образу». Саме від того, яку установку буде сформовано у них на першому курсі, залежатиме процес становлення осо-